

ՔՆՆԱԳԱՅՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

Աւետիք Իսահակեանի «Քաճառաւորութիւններ» 1903 թ., Բազու.

Ա. Իսահակեանը, վերջին տարիների այդ երգիչը, սիրահարների խօսնակը, արդէն բաւական ժողովրդական մի բանաստեղծ է, որի ոտանաւորները երգոււմ են շատ տեղերում. այսօր, երբ նրա ընդարձակ ժողովածուն լոյս տեսաւ Բագու, Արօրի խայտաւղէտ տպագրութեամբ, հարկադրոււմ է անաչառ քննադատական հայեացքով քննատութեան խօսք ասել նրա մասին *):

Կան մարդիկ, որոնց կարելի է անկեղծ սիրել և միաժամանակ խոստովանել, որ նրանք ուժ չեն, կարեւոր ու ներգործող անհատներ չեն:

Ա. Իսահակեան բանաստեղծն այդ դուրեկան, բայց ոչ հարակալական ուժեղ անհատներից է:

Ա. Իսահակեանը սուբյեկտիւ տեմպերամենտներից է, զուտ լիրիկ, լոկ անհատական վշտերի ու ցաւերի երգիչ. հասարակական կեանքի զանազան հոգսեր այնքան էլ չեն կարող հետաքրքրել նրան, որքան անհատական յոյզերը, տենչերը, ցանկութիւնները:

Ձգայուն, անկեղծ յոյզերի, քնքոյշ ելեջների մի ժողովածու է բանաստեղծութիւնների այն շարքը, որ մեր երիտասարդ երգչի քնաւն է հնչեցրել, որոնց ցնորուն ընոյթը՝ միացած արտաքին գրաւչութիւնների հետ՝ նրա արժէքն է կադմուս, յոյզեր մի երիտասարդ մարդու մտորման, վշտոտ սիրոյ, երազների, երբեմն բուռն, բայց յաճախ աննպատակ տենչանքների, որոնք պարզուր, որոշում են կոլորիտը՝ սոցիալական տեսակէտից համարեա անարժէք ստեղծագործութեան. այդտեղ դառնում ենք միայն մի մարդու անձնական, անորոշ, «ան-

*) Տպագրելով այս քննադատութիւնը՝ խմբագրութիւնս համաձայն է ոչ բոլոր կէտերում հեղինակի հետ: Խմբ.

ձեռք տենչանքներն ու ցանկութիւնները, որոք չէ՛ կան, և՛ չկան։ Աչքի ընկնող արժանիքը, որ նրա ամբողջ պոէզիայում նկատելի է, այդ այն ձևը, արտաքին գրացիան է, որով արտայայտում է նա ներքինը. օրիգինալ երգելու եղանակ, հարուստ լեզու, քնքոյշ ու ճկուն ոճ դուրեկան երաժշտութեամբ, յաճախ տպաւորիչ, երբեմն նորաստեղծ պատկերներ, ահա գեղեցկութիւններ, որոնք նրա անկապտելի սեփականութիւնն են կազմում. գրական ու ժողովրդական բառերի և ոճերի հմուտ վարպետութեամբ հեղինակը հիւսել, ստեղծագործել է ինքնուրոյն սոս, որ օրինակելի է մեղմում և որով նա ազդել է շատ երիտասարդ բանաստեղծների վրայ. միացրէ՛ք նաև վառ ու քնքոյշ երևակայութիւնը, տպաւորութեան ընական, անարուեստ արտայայտութիւնը, զգայուն և ցնորուն այն խառնուածքը, որ գրականութիւն է տալիս նրա գործերին, մեր քնարերգութեան ողորմելի դրութիւնը, երբ ասպարէզ իջաւ նա, և այն ժամանակ պարզ կը լինի այն ժողովրդականութեան պատճառը, որ երիտասարդ բանաստեղծը վայելեց արագութեամբ, մանաւանդ երիտասարդ պատանիների և օրիորդների շրջանում, որոնց հոգեկանին շատ ազդակից են նրա ոտանաւորների սիրավառ շեշտերը։

Միանման բանաստեղծութիւնների մէջ, որոնք իրանց ընդհանուր կոլորիտով, երբեմն ըմբանտիզմի, երբեմն էլ դեկադանսի ու սիմվոլիզմի դրոշմ են կրում, գլխաւորապէս աչքի են ընկնում մի քանի մոտիւններ, մոտրման, վշտի, սիրոյ. վերջինիս մէջ են մտնում և ժողովրդական այն մոտիւնները, որոնց մէջ պատահած գեղեցկութիւնները ընտիր են իրանց տեսակում մեր ամբողջ քնարերգութեան մէջ։ Բոլորի մէջ էլ նկատելի է մի ընդհանուր յատկանիշ, որ հեղինակը զուրկ է առաջնորդող իդէայից, նա դարձացած, կազմակերպուած, ուժեղ միտք չէ, այլ քնարերգակի ձիրքով օժտուած մի երգիչ, որ միայն արագ արտայայտում է պատահած դուրեկան տպաւորութիւնը՝ միանգամայն ազատ պահելով իրան տրամաբանական հետևողականութիւնից։

Նս երգիչ եմ, երկնի թիթեռ.

Նս դանձ չունիմ—լե՛ռ ու քե՛ռ.

Նս սիրում եմ ծաղիկ, աղջիկ—

Ծաղկի բուրմունք, կոյսի սէր.

Նս սիրում եմ մրմունջ—տրտունջ,

Տանջւած սրտի ե՛րգ ու վե՛րք...

Թէև ընդհանուր և շարուն խօսքեր, բայց որոշակի պարագում են հեղինակի քարոյական դէմքը. նա թիթեռ է անհոգ,

աննպատակ, միայն ծաղկի բուրմունքի և կոյսի սիրոյ սիրահար:

Գիշերն եկաւ, զով-հովն ընկաւ,
Աստղունք լուսնին ձէն տւին.
Լուսնեակն ելաւ, մով-ծովն ընկաւ,
Հաւքերն ինծի ձէն տւին:
Ես վեր ելայ ոգի առած—
Զարկի սրտիս լարերին.
Սիրտս խնդաց, կուրծքս թնդաց.—
Ու լարերը կտրեցին...
—Մենակ սիրոյ լարը մնաց
Սրտիս անհուն խորքերում,
Ու սուրբ սիրոյ երգը շողաց
Կեանքիս ամեն ծալքերում...

Սոյն ոտանաւորը կարծէք աւելի է պարզում բանաստեղծի գոյութեան իմաստը, նրա ոգևորութեան աղբիւրը, հոգու բովանդակութիւնը. բայց ժողովածուի սկզբի ոտանաւորը, որով դիմում է հեղինակը մօրը, թոււմ է թէ իր profession de foi-ն է կամենում պարզել, որը միանգամայն այլ բարբառէ նախորդներից.

Գուցէ իմ հեծծանք, հառաչք եւ մրմունջ
Շատերի համար հնչւին ունայն,
Տգեղ դաշնակներ եւ կամ սառն, անշունչ
Սրտի խուլ թօթւանք, կեղծ հնչիւն միայն.
Ախ, անգին մայր իմ, մայրիկ նազելի,
Խոցւած, վիրաւոր, յօշոտւած հոգիս
Բեզ համար, մայր իմ, վաղուց է յայտնի—
Անյոյս, տառապած, մենաւոր հոգիս:
Ու քեզ են յայտնի տանջանքը որդուդ,
Արիւն-արցունքս ծածուկ ու զաղտնի:

Նուիրելով երգերը մօրը, որին հարազատ են Թու ծանօթ հոգեկցի ցաւերն ու մրմունջները, միաժամանակ յիշեցնում է նրա արած ներշնչումը, որը որդին երգերի միջոցով ընդառաջ է դնում իբրեւ իրագործութիւն մայրական աւանդի.

Զէ որ դու դիր իմ մէջ քո հոգին
Նւ բարին սիրել ու ազնիւ լինել.
Դճւ վառիր իմ մէջ հուրը երկնային,—
Գեղեցկի ծարաւ, անհունի ձգտում,
Կռիւ չարի դէմ ու ընդդէմ ստին,
Ապրել ու տանջւել ուրիշի սիրուն:
Դու լցրիր իմ մէջ ծովի չափ մեծ սէր—

Այրեւել ու լոյս տալ ամբոխի համար,

Ընկնել փոթորկի, հրաբուխի մէջ

Ամբոխի համար, աշխարհի համար...

Ահա իմ սիրտը... նայիր դու մէկ-մէկ.

Ընդունիր, մայր իմ, օրհնիր ինձ, մայր իմ...

Եւ իրաւ, այս ոտանաւորը ամենաբնորոշ արտայայտութիւնն է բանաստեղծի հոգեկան աշխարհի, ամենաճիշտ բնոյթագիրը նրա պոէզիայի. այդ բանաստեղծութեան մէջ արտայայտուել է մի մարդու ներքինը իր տրամագծօրէն բղխած հակասութիւններով. եթէ մօրը նուիրում է իր մտքի արգասիքը, որի մէջ երգել է վեհն ու գեղեցիկը, ձգտում դէպի անհունը, ապրել ու տանջուելը ուրիշի սիրուն, որի մէջ ծովի չափ մեծ սէր է դրել ամբոխի համար այրուող, նրան լոյս տուող, եթէ նրան ոգևորել է աշխարհի վիշտը և նոյն աշխարհի համար փոթորիկների մէջ մեռնելու տենչը, ապա էլ ինչո՞ւ այդպիսի գեղեցիկ տողերը պիտի հասկանալի չլինին ուրիշներին, այլ միայն մօրը, ապա էլ ի՞նչպէս կարող են աշխարհն ու մարդիկ չսիրել, չճանաչել իրանց թանկագին երգչին, այլ միայն մայրը, և ոչ էլ յայտնի լինել այդ տանջանքը ամենին, այլ միայն մօրը. պարզ է, որ նմանօրինակ գրողը այլևս չի ասիլ. «գուցէ իմ հեծծանք, հառաչք և մրմունջ շատերի համար հընչ-չին ունայն, տգեղ դաշնակներ և կամ սառն, անշունչ սրտի խուլ թօթևանք, կեղծ հնչիւն միայն». եթէ իրօք հեղինակը կարծում է, որ իր դաշնակները շատերի համար կեղծ հնչիւն պիտի լինին կամ աւելի ճիշտ՝ պիտի թւան այդպէս, այն ժամանակ նա այլևս կորցնում է իր հաւատը դէպի իր երգը, եթէ այդ հոգսերը, «արին արցունքը» մօրն են յայտնի միայն, այն ժամանակ այլևս աւելորդ է այդպիսի բանաստեղծը կարծում իրան «ամբոխի համար, աշխարհի համար աշխարհ իջած»:

Հոգեբանօրէն պարզուում են հակասութեան պատճառները. երգչը զուրկ է որոշ իդէալներից, համոզումներից, նա չգիտէ իր կոչումը, և երկնքի թռչուն է անուանում իրան, որ աննպատակ պտոյտներ է անում և մի արարած է, որի սրտի սիրոյ լարն է մնացել միայն և կարծում է իրան ժողովրդի թշուառութիւն ամբողջ, նրան առաջնորդող հրաշունչ քարոզիչ, նոյնիսկ մարգարէ. թւում է նրան, որ ասպարէզ է իջել վեհ խօսքի, գաղափարի համար, բայց չկայ նրա մէջ գաղափար, հեռանկար, հոգու մէջ ծանրութեան կենտրոն, և երբ ինքնամոռացութեամբ ինչ-որ մտքերի, ամբոխի համար սերմանելու գաղափարների մասին է խօսում, նրա ոտանաւորները դառնում են անորոշ, բառեր, բառեր և բառեր, և շատ բնական է,

որ՝ կարծելով, թէ ինքը ամբողջի համար է ապրում, միաժամանակ զգայ, որ թերևս իր երգերը կարող են հնչուել իբրև ունայն հառաչներ ու մրմունջներ, և գուցէ մայրը, բայց աւելի ճիշտ՝ միայն ինքը հասկանայ դրանց իմաստը և թերևս ինքն էլ չհասկանայ.

Ո՛ւր կը ծախրէ հոգիս անհուն,

Ի՞նչ կորոնէ, կը տնելայ.

Միայն ես էի ինձ հասկանում

Սև ես էլ ինձ չհասկացայ...

Սիրոյ, վշտի նոտաների հետ միաժամանակ բաւական ստուար մեծամասնութիւն են կազմում արտաքինով—ըստ երևոյթին սոցիալական-փիլիսոփայական բնաւորութիւն կրող, ընդհանրապէս արուեստական ոտանաւորները, որոնք պարզում են հեղինակի «անորոշ ու անձեռն» տենչանքները: Ինքնաճանաչ զգացմունքով վառուած, անսահման երևակայող, թէ ինքը իրօք թերևս գերբնական արարած է, որի վեհ կնճիռները հպարտ ճակատին ընկերներին հաճելի չեն կարող լինել, իբրև մի խոր հոգու խորքից եկող, շաղակըատում է.

Այս վեհ կնճիռներն հպարտ ճակատիս,

Գիտեմ, ընկերներ, ձեզ հաճելի չեն.

Խորքից եմ գալիս, խորն է իմ հոգին,

Սև ես ձեզ օտար, օտար եմ արդէն...

Հզօր մտքերը ծաղրում են միշտ ամեն տեսակի բուստինա, փտած կարգեր, ամբողջային սրբութիւններ, այդպէս է և մեր բանաստեղծը.

Այս վեհ պսակը խոժոռ ճակատիս

Իմ հպարտ, հզօր միտքն է հիւսել,—

Իմ ազատ միտքը, որ զիտէ ծաղրել

Ձեր սրբութիւնը, բարի ընկերներ...

Բայց հր քայլում երևաց մեր բանաստեղծի «հզօր» միտքը, երբ նա ծաղրեց սրբութիւններ, հնացած պաշտամունքներ. և ոչ մի. նա և՛ անյաղթ է անուանում իրան, և՛ հպարտ, և՛ մենակ, որին ընկերները երբէք չեն հասկանում, որի ընկերներըն իր խոր մտքերն են, որ «վեհ թեւերով անհունն են չափում». sic!

Անպատճառ ժողովրդի մարդ լինել, տանել ամբողջ յետեւից՝ իբրև մարգարէ նոր ժամանակների, կարծէք մեր բանաստեղծի ցանկալի իդէալն է. բայց ցանկութիւններն անարժէք են, եթէ նրանք իրականանալու անկարողութիւնն ունեն.

Սե ծունկ չոքեցի ալեկոծ կեանքի

Սեղանի առաջ. անվեհեր հոգով

Ոտք դրի ուղին նոր մարգարէի
 Եւ ազատութեան, վեհութեան երգով:
 Եւ ես զնոսմ եմ նոր հեռու ափեր.
 Եւ այս կնճիռներն ճակատիս պսակ,
 Անխօս վկայ են, որ վիշտ, տանջանքներ
 Ես ճաշակել եմ, որպէս յաղթանակ...

*
 * *

Ա. Իս. սիմվոլիստական ոտանաւորների մէջ նշանաւոր
 է եղ Է բռնում «Տիեզերական զանգը»:

Եւ ես ապատում եւ անապատում
 Լուռ թափառում եմ հողիս ծանրացած.
 Եւ ես ըզզում եմ, ահա տեսնում եմ
 Ողջ տիեզերքը մի մեծ, անհուն զանդ,
 Եւ հողիս նրա լեզակը վսեմ...

Այս մի սիմվոլիստական պատկեր է, որի մէջ այդ ուղ-
 լուծեան բնորոշ յատկանիշն է որոշած—ամեն ինչ ներքին
 աշխարհում:

Եւ հրաշքներով, վեհ լուռութեան մէջ
 Տիեզերքն անշափ՝ խոր զօղանջում է
 Նրան անհունութեան, եւ յաւերժութեան,
 Եւ ճշմարտութեան, եւ զեղեցկութեան:
 Եւ տիեզերքը խոր զօղանջում է,
 Եւ իմ հոգումն է, իմ Ոգին է այն,
 Որ զօղանջում է—ես մարգարէ եմ...

Նոյն պատկերի վարիացիան է աւելի որոշ և մանրամա-
 լաբն արտայայտութեամբ և ոչ այլ բան:

Եւ ահա այնտեղ ամբոխն է ծփում
 Ծանր ու թանձր՝ ուկիանի նման.
 Եւ զորշ, հարթ է նա—մի հսկայ զանդած:
 Եւ հոգուս խորքից բարբառ եմ լսում—
 Ղօղանջը զանգի տիեզերական.
 Եւ դէպի ամբոխն իջնում եմ ահա
 Նոր կտակներով, նոր պատգամներով.
 Դէպ նրա հողին զահա՛լիւսում եմ
 Նրան խայթելու, եւ՝ քարոզելու,
 Եւ արտասւելու, եւ այրելու...

Ամբողջ ոտանաւորը միայն սիմվոլիստական մի պատկեր
 է, ներկայացնում է բանաստեղծին, որը ըստ սիմվոլիզմի նոյն
 է, ինչ որ մարգարէն, որ գալիս է խայթելու, քարոզելու մարդկու-

թեանը, որ դժբախտութեան, մոլորութեան մէջ մի «գորշ, հարթ ամբոխ» է ներկայացնում, առաջնորդելու դէպի այն բիւրեղացած իդէալ կեանքը, որ ներկայ կեանքի յետևում է երևում, սիմվոլիստի ներքին աշխարհում, երբ նա լռութեան, մենութեան, ցնորքների մէջ սուգուում է իրերի և երևոյթների ներքինը՝ այնտեղ յաւիտենական իդէալը որոնելու:

Երկրորդ մասում ներկայացնում է տոգորուած մարգարէին ամբոխի մէջ, որը նրան չհասկանալով՝ ծաղրում է, որին փոխադարձաբար բանաստեղծ-մարգարէն արհամարհում է:

Ամբողջ ոտանաւորը չի ներկայացնում իրանից ոչ մի ինքնուրոյն և նոր գործ, միայն ոտանաւոր ձևի մէջ հեղինակը պատկերացրել է բանաստեղծին, ապա և հէնց իրան՝ ըստ սիմվոլիզմի. այդ միայն օճառի գոյնգոյն մի բշտիկ է, որ զարմացնում և խաբում է երեսաներին: Մարդկութեան վշտերի և ցաւերի բեռան տակ խորհող ու մաշտող, նրան նորանոր ճանապարհների յուսով վառող տիտանի խօսքեր են դրանք, որ զալիս է դէպի ամբոխը՝ նրար «և՛ խայթելու, և՛ քարոզելու և՛ այրուելու, և՛ տանջուելու»։ Բայց երբ դրանք ելնում են մի մարդու բերանից, որ ոչ մի կերպ ցոյց չէ տալիս, թէ գիտէ այդ հոգսերով այրուել, ոչ մի նոր գաղափար ու խօսք, որ այդ խեղճ ամբոխին ուղղուած լինէր, այն ժամանակ այդ բառերը դառնում են անմիտ ֆրազներու՝ Նա թափառում է ամբոխի մէջ իբրև նոր խօսքի ակետաբեր, նրան՝ չհասկացող ամբոխը ծաղրում ու հալածում է, ամբոխին օտար իբրև խորթ որդի, բայց և միշտ նրան բարեկամ (ամբոխին օտար, բայց և միշտ նրան բարեկամ. Նիցշէ.) այդ մարդը «ամբոխի բախտով հեծում է, ցնծում»։ Բայց այդ ի՞նչ մտքեր ու գաղափարներ են, որոնց պատճառով նա հալածւում է, ի՞նչ նոր խօսք ասաց և իբրև խորթ որդի ծաղրուած թափառեց առանց հասկացուելու:

Երբէք նպատակս չէ ասելու, թէ անպատճառ պ. Աւ. Իս. մի նոր մարգարէ պիտի լինի. բնաւ, այլ այն, որ եթէ կեանքն ու անհատական ուժը չեն տուել նրան այն, ինչ ինքը կը կամենար, և եթէ մի հասարակութեան կեանքում հորիզոններ ճանաչելու և թարմ հասարակական նոտաներ ձայնելու կարողութիւնից հեռու է, այդ դեռ չէ նշանակում, թէ ցնորքները կարող կը լինին նիւթ ու ներքին տալ նրա երգերին:

Թող ներուռի մեզ, եթէ երկար ենք կանգ առնում միևնոյն նիւթի վրայ, բայց անկասկած է, որ պիտի շեշտենք և այն, որ «Տիեզերական զանգը» (նա է—մարգարէ, բանաստեղծ, Աւ. Իսահակ.) յիշեցնում է Պուշկինի և Լերմոնտովի «Пророк» նոյնանուն ոտանաւորները: Լերմոնտովի ոտանաւորը կարծէք շարու-

Նակութիւն է Պուշկինի ոտանաւորին. նոյնպէս և եթէ մեր բանաստեղծի ոտանաւորի առաջին մասը նման է Պուշկինի բանաստեղծութեան, ապա երկրորդ մասը Լերմոնտովի բանաստեղծութիւնն է յիշեցնում: Պուշկինի՝ անապատում թափառող մարգարէին երևում է հրեշտակը նրան ներշնչելու, պատրաստելու Աստուծոյ ձայնի համար, Ա. Իսահակեան-մարգարէն ինքն է, որ անապատի լուսեան մէջ ներշնչուած թափառում է և լսում է «ղօղանջը զանգի տիեզերական», որը իր հոգումն է և իր հոգին է. և այդ ծանրացած հոգին իջնում է դէպի ամբոխը, ինչպէս և Պուշկինի մարգարէն, վերջինս որպէսզի կատարէ պատգամը՝ «Глаголомъ жги сердца людей», իսկ առաջինը, և՛ խայթելու, և՛ քարոզելու, և՛ արտասուելու, և՛ այրուելու:

Պուշկին

Իսահակեան

Духовной жаждою томимъ,
Въ пустыни мрачной а вла-

Въ еս ավատում եւ անապատում
Լուս թափառում եմ հոգիս ծանրացած...

Ապա մի քանի ֆրազներից յետոյ գալիս են հետեւեալ տողերը, որ Նիցշէի ազդեցութեան արձագանգներն են.

Въ ашъ аյնտեղ ամբոխն է ծփում

Ծանրը ու թանձրը՝ ովկիանի նրման,

Եւ զորշ, հա՛րթ է նա—մի հսկայ զանգւած.

И Бога гласъ ко мнѣ воз-

Въ հոգուս խորքից բարբառ եմ լըսում—

Ղօղանջը զանգի տիեզերական.

Արտաքինով, Աստուծոյ պատգամը Պուշկինի մարգարէին, դէպի ամբոխը իջնող Իսահակեան-մարգարէի նպատակն է.

Возстанъ, пророкъ, и возведъ,
и внемли,

Въ դէպի ամբոխն իջնում եմ ահա
Նոր կտակներով, նոր պատգամներով,

Исполнись волею Моей,

Դէպ նրա հոգին զահալիւում եմ՝

И, обходя моря и земли,

Նրան խայթելու, եւ քարոզելու...

Глаголомъ жги сердца людей!

Եւ արտասուելու, եւ այրուելու...

Երկրորդ մասում Իսահակեան-մարգարէն արդէն ամբոխի մէջ է, ինչպէս Լերմոնտովի մարգարէն, որ մարդկանց մէջ է իջնում հէնց այն ժամանակ, երբ Աստուած վերջացնում է իր պատգամը Պուշկինի մարգարէին, նրան պատուիրելով խօսքով այրելու մարդկանց սիրտը. այն, ինչ ասում է Լերմոնտովը՝ որոշ իր պատճառներով, նոյնը ասում է Իսահակեանը՝ անորոշ, կարծէք իբրեւ թոյլ եզրակացութիւն նրան, որ Լերմոնտովն է շօշափել:

Լերմոնտով

Съ тѣхъ поръ, какъ Вѣчный
Судія

Мнѣ далъ всевѣдѣныя про-
рока,

Въ очахъ людей читаю я

Страницы злобы и порока.

Провозглашать я стала люб-
ви

И правды чистыя ученья:

Въ меня встѣ ближніе мои

Бросали бѣшено каменья.

Լերմոնտովի մարգարէն հպարտ է, իսկ Իսահակեան՝
մարգարէն նիցշէական գոռոզութեամբ վարակուած.

Онъ юрды бѣлъ, не ужился
съ нами:

Իսահակեան

Ան հոգիս արձնած, վառւած, տո-
ղորւած

Տիեզերական զանգի ղողանջով՝

Շրջում եմ մենակ մեծ ամբոխի մէջ-

Նրան օտար եմ, ինչպէս խորթ որդի-

Նա հալածում է, նա ծաղրում է ինձ՝

Իր սրբութիւնը՝ որպէս թշնամի:

Բայց վե՞հ խոհերով թեւաւոր հոգիս
Ամբոխի ծաղրին ունկն չի դնում.

Ամբոխի բախտով հեծում եմ, ցըն-
ծում, —

Օ, հսկայ անմիտ, ինձ չես ծանա-
չում...

Ռուս բանաստեղծների ազդեցութեան մեր բանաստեղծը
կարող է ենթարկուած լինել նոյնիսկ անգիտակցաբար, գրե-
լու ժամանակ հոգեբանօրէն ենթարկուելով այն հին պատկե-
րացումներին, որոնք ստացել է վերոգրեալ ոտանաւորների
ընթերցումից, բայց այն, ինչ թւում է իրողութիւն, այն է,
որ «Տիեզերական զանգը» ոռւս երգիչների ոտանաւորների
թոյլ ու տարտամ վարիացիան է՝ նիցշէական գունաւորու-
թեամբ սիմվոլիզմի պաճուճանքներով զարդարած:

Ինքնահաւան այդ զգացմունքները նրան հասցնում են
խորհրդաւոր ոգու աստիճանին, որի անափ ու անչափ մտքե-
րը հոգումը մրրկւում են.

Բայց ես հպի եմ...

Սօսիները կը սօսափին

Լուռ ու անդորր գիշերին,

Մտքերն հոգումս կը մրրկեն—

Մտքերս անափ ու անչափ...

Իսկ այդպիսի ոգիներին աստղերն ու արշալոյսն իհարկէ՝
շատ կը սիրեն.

Անհուն երկնում ջինջ աստղերը՝

Գիտեմ՝ ինձ շատ են սիրում,

Վարդ-ամպերում արշալոյսը
Ամենից շատ ինձ է զրկում:

*
* *

Սիրերգութիւնը Ա. Իսահակեանի բանաստեղծութեան ամենաուժեղ լարն է կազմում, միակ լարը, որի ձայնը այնքան անկեղծ է և հարազատ նրա հոգուն, թերևս միակ ընդող աշտայատութիւնը նրա ներքինի. ցնորական ու քնքոյշ, մեղդիկ ու տխուր երգերը, որոնք երբեմն մըմնջում են նրա պոէզիայում, առանձին հրապոյր են տալիս նրա գործերին, որոնց մեծագոյն մասը վայեր ու վոյեր, ցանկութիւններ ու տենչանքներ են. «մենակ սիրոյ լարը մնաց սրտիս անհուն խորքերում, ու սուրբ սիրոյ երգը շողաց կեանքիս ամեն ծալքերում...» շեշտում ենք սոյն տողերի վրայ, իբրև բանաստեղծի հոգեկանի ամենաճիշտ յայտարարի վրայ. և եթէ իրօք այդպէս է, էլ ի՞նչ խօսք նրա մարգարէ, խայթող ու առաջնորդող քաղովիչ լինելու կամ «հեռու ափին» որոնումների ու թափառումների մասին. կեանքի քաղցրութիւնը «նուր ու նուշ պաշերի» մէջ որոնող և միաժամանակ մարդկութեան ցաւերով այրուող, նրան լոյս տուող . . . դրանք տրամադծօրէն հակասական իրողութիւններ են:

Եւ միայն ամեն բան սիրոյ համար զոհ բերողը կարող է ասել.

Կուգես՝ լինիմ վշտի ցօղիւր—
Աչերիդ մէջ շող կայծեմ,
Լուս դիշերայ անուշ հովեր—
Փունջ-ծամերդ փայփայեմ:
Ի՞նչ որ ցանկաս՝ կուգես լինիմ,
Լինիմ երկինք ու երկիր.
Լինիմ ծով, ժայռ, արեւ, լուսին,
Միայն, միայն ինձ սիրիր...

Որքան և անձնական լինի մեր բանաստեղծի սիրերգութիւնը, այնուամենայնիւ, ինչպէս շեշտել եմ արդէն, կան բանաստեղծութիւններ, որոնց ցնորուն և ցաւոտ ելեջը տրամադրում է ընթերցողին.

Նրազ տեսայ—ձեր տան առաջ
Ձուլալ աղբուր կը բղխէր,
Ձէնը մեղմիկ քաղցրակարկաչ,
Չորս դին ծուփ-ծուփ ծաղկունք էր:
Նս էլ ծարաւ պապակ էի,

Ասի՛ մի կուշտ ջուր խմեմ,
 Վրայ արծայ, մէկ էլ տեսայ
 Յամքաւ աղբուրն, քար դառաւ
 Քնից զարթնայ,—սիրտս էր տրտում,
 Ա՛խ, էս շա՛տ վատ երազ է.
 Ծարաւն՝ ես եմ, աղօղորդ՝ դուն
 Սէրդ ինձ համար ցամքիր է:

Սիրակորոյս մարդու վիրաւոր սրտի թախծալի նոտան հնչում է հոգեբանական նրբութեամբ, ճշտութեամբ որոշելով մեղամաղձիկ հոգու վշտի ուրակը, իսկ երբեմն նրա մինոր նոտաների խուլ մորմոքը էսպետիկական հաճոյալի տրամադրութիւն է զարթեցնում.

Ո՛ւր էք կորեր, զարնան օրեր,
 Էն զով սարի հովն ո՛ւր է.
 Կանչեմ, արիք, նշխուն հաւքեր,
 Ալ-շրթունքով վարդն ո՛ւր է:
 Էս քարափէն աղբուր կուգար.
 Կաքաւն էստեղ երգ կասէր.
 Խոր ծմակէն մարալն կուգար,
 —Սիրտս ուրախ կըզարնէր.
 Հիմի ցուրտ է, ծունն է եկեր,
 Չորս դիս ծմեռ ու սառուց.
 Ա՛խ, էլ ջրկան արեւ-օրեր,
 Սիրտս էլ սառեր է վաղո՛ւց...

Ոտանաւորի մէջ նկատելի չէ հեծեծանք կամ մղկտոց, այլ հանդարտ, բայց դառն վիշտ, որի թախծալի նուագը համակում է ընթերցողին անդորր մեղամաղձութեամբ: Բանաստեղծի այդօրինակ կտորները նոյնիսկ «հեծեծանքների երգերն» են յիշեցնում. նոյն յատկութիւններով աչքի են ընկնում նաև այլ տեղեր, առանձնապէս «Յնորքներ ու մորմոքներ» ութեակներում:

Աւ. Իսահակեանի վշտի երգերը ընդհանուր կողորխտով կրում են սիրոյ երգերի նմանութիւնը, և մեր առաջ ներկայանում է մի մարդ, որ տանջւում է, մորմոքւում, յուսահատւում, բայց ինչու, ինչ պատճառներից, առանց ենթադրութիւնների այդ մենք չգիտենք, միայն լսում ենք մրմուռններ, ցաւոտ հրնչիւններ, որոնք այնուամենայնիւ ազդում են, շնորհիւ քնքոյշ և անկեղծ մելոդիայի և հեղինակի քնարերգական խառնուածքի: Ես որ մեռնիմ, ինձի թաղէք
 Ալազեադի լանջերում,
 Որ Մանթաշի հովերը դան,

Վերստ հեւա՛ն ու երթա՛ն:
Գերեզմանիս չորս դին փռւին

Վայրի դաշտեր ծփծփա՛ն,
Նւ ուռիներն մազերն արծակ՝

Վերստ ընկնեն, անո՛ւշ լան... Լայլն

Դառնացած ու թախծալի հոգու յուսահատական ուժեղ
շունչ է յետագայ ոտանաւորը, որ Լերմոնտովեան լարի ձայն
է յիշեցնում.

Էս իմ բարդիքն անուշ կը խշշան,
Լւ ծէնը կերծայ հիւո՛ւ, շա՛տ հեռո՛ւ,
Ա՛խ, շա՛տ կըլսես էս ծէնը, մէր ջան,

Բայց բալիդ ծէնը էլ չես լսիլու...
Կընկնեմ չօլի մէջ հեռո՛ւ, անգիւման,

Աւազների մէջ, բարկ արեւի տակ.

Ա՛խ, ծիս կըփորէ ինձի գերեզման,
Ու քուն կըմտնեմ դարդիս հետ մննակ...

Վիշտը նրան հասցնում է յուսահատութեան և նոյնիսկ
յուռետես տրամադրութեան դէպի աշխարհը. աշխարհը ցաւի
աշխարհ է, իսկ մարդու բախտը գերեզմանի պէս սև է. դժ-
բախտ կացութեան մէջ գանգատուելու տեղ չկայ, ամբողջ աշ-
խարհը անգութ է. նա մի զնգան է.

Դու զնգան ես, անգութ աշխարհ,

Ու ելք չունիմ, յոյս չունիմ:

Իսկ մահը, այդ գորդեան հանգոյցը և մարդկային տան-
ջանքի ու մաշող մտորման մշտնջենական սառարկան, որ ըզ-
բաղեցնում է և՛ մահկանացուին, և՛ մտածողին, մեր բանաստեղ-
ծին յուսահատ ու դառն մրմնջեցնում է, որի մէջ նկատւում է
կարծէք արհամարհանքի ու զգուանքի մի տարտամ հնչիւն.

Ինչքան կանչեմ ու աղաչեմ,

Վերջ էլ պիտի, սե՛ւ աշխարհ,

Մի բուռ հողով բերանս ծեպես,

Լեզուս կապես, փո՛ւս աշխարհ:

Գերեզմանի սէրը երբեմն ընդգրկում է նրան, որ յուսա-
հատութեան մակսիմալ՝ չափն է.

Սիրտս դարդոտ ու անդարմա՛ն՝

Կարօտցիր եմ սեւ հողին.

Գրկեմ հողը, սիրտս քուն տամ

Իմ մօր ծոցը—սեւ հողին:

Իսկ ցաւը և մահուան հեռանկարը զբաղեցնում են նրան
մութ անտառով լուռ ման գալիս, երբ նրա հետ բուն և ագ-
ռաւն են խօսում, տերէններն են շշնջում, յիշեցնելով Դուրեանի

այն դրութիւնը, երբ անցորդին պատահելով՝ «կը մեռնի» բառն է լսում. մեր բանաստեղծի հոգեկան այդ կացութեան արտայայտութիւն՝ «Մութ անտառով լուռ ման կու գամ» ոտանաւորի և Դուրեանի «Ի՞նչ կըսեն»-ի հիմնական գծերի մէջ նմանութիւն է երևում.

Դուրեան

Ինձի կըսեն—«Միշտ տխուր ես».
Ի՞նչպէս չըլլամ,—մէկիկ-մէկիկ
Քօթափեցան գլխուս աստեղը,
Արշալոյս մը չանցաւ սրբտէս:
Ես ինձ կըսեմ.— «Ժամդ է հասեր,
Քու երկրորդ սեւ մօրդ գնա՛ գող,
Դերեզմա՛ն, հոն զտնես դու գող,
Վարդեր, թրթռում, թռիչ ու աստ-
ղեր»...

Իսահակեան

Մութ անտառով լուռ ման կուգամ,
Բուն ու ազուա ինձի կըսեն.
«Ա՛խ, խեղճ տղայ, ի՞նչ տխուր ես,
Դու հիւանդ ես»... ինձի կըսեն:
Մութ անտառով լուռ ման կուգամ,
Ցօղը կըշաղէ ծառերէն.
«Ա՛յ խեղճ տղայ, վերքդ խորն է,
Վերադ կուլանք...» ինձի կըսեն:
Քամին փչեց, ու ծառերէն
Տերեւները վար ընկան.
—Է՛յ, խեղճ տղայ, տերեւներն են
Քու մահիճն ու գերեզման»...

Եթէ Դուրեան դառն մորմոքով և ուժեղ շեշտով իր հոգեկան ցաւն է պատկերացնում, Իսահակեան թոյլ նուազով և միանգամայն տարրեր եղանակով նոյն դրութիւնն է կամենում արտայայտել, առանց վշտի պատճառները յայտնելու՝ ինչպէս Դուրեան. վերջին քառեակում եթէ Դուրեան դէպի գերեզման փափագող զգացմունքի մի շեշտ է զարկում, նոյն գերեզմանի հեռանկարը կարծէք ունայն կեանքի վշտով ցաւեցնում է մեր բանաստեղծին: Նոյն կեանքի տանջանքը ու թախիժը նրան քաղցը են դարձնում հին նահապետական, պարզ ու իդիլիական կեանքը.

Արազի ափին ըստանա լինի.

Սալվի-ուռ տնկեմ, վարդեր ու լալի.

Հով ուռնեռ տակ քողիքս լինի,—

Օջաղիս մէջը կրակ բոց կըտայ... Լայլն

Ուշադրութեան արժանի են նաև հետեւալ գեղեցիկ էլեգիաները. «էս ի՞նչն է ամպում զիլ թևին կուտայ», «Պարզկայ գիշեր»... «Դարդը սրտիս ճամբայ ընկայ», «Լնկերներս վաղ են մեռեր», «Ճամբու կիսուն թափս եմ կտրեր», «Տխուր, գլխակոր, սիրտս դարդի ծով»:

Ա. Իս. մօրը նուիրել է մի քանի ոտանաւորներ. օր.՝ «Մայրիկիս», «Դարդը՝ սրտիս, աղքատ ու խեղճ» ևայլ գեղեցիկ կտորներ, որոնց մէջ նա դրել է շատ անկեղծ, շատ ջերմ սէր դէպի ամենաթանկագին, ամենաանկեղծ արարածը ամեն մի

մարդու. մեր երգչի այդ զգացմունքը յիշեցնում է Նադսոնը: Ընկերական սէրը նոյնպէս նրա քնարից ջերմ թրթիռներ է խել և այդ յատկանիշ է առհասարակ շատ լիրիկներէ, թէև մեր բանաստեղծը երբեմն խորթ ու օտար է համարում ամեն բան, ինչպէս և ընկերը:

Ժողովրդական մոտիւնները, որոնք յայտնի տեղ են գրաւում մեր երիտասարդ երգչի պոէզիայում, գլխաւորապէս սիրային երգեր են, միանգամայն հարազատ նմանութեամբ նրա այդ տիպի այլ բանաստեղծութիւններին և թերևս հէնց այն պատճառով, որ մեր ժողովրդական պոէզիան իր խոր ազդեցութիւնն է թողել Ա. Իս. երգելու եղանակի, ձևի, լեզուի վրայ և հանդիսացել ամենագորեղ միջոցը նրա բանաստեղծութեան ինքնատիպ և ուրոյն դրոշմին. կենսունակ ու կուսական մի շտեմարան, ինչպիսին ժողովրդական բանաստեղծութիւնն է, անկասկած է իր թարմ ազդեցութեամբ առհասարակ գրականութեան վրայ, բայց որոնել և ընտրել նիւթեր ու մոտիւններ և ստեղծագործել նորից գեղարուեստական կարողութեամբ, որի մէջ ցոլանում է բանաստեղծի անհատական ձիրքը, կորովը, ահա այդ քայլում է երևում երգչի կամ գեղարուեստագէտ ստեղծագործողի հմայքը:

Ա. Իս. օգտուելով ըստ մեծի մասին սիրային երգերից, որ իր սիրած լարն է, ընտրել է յաջող, բայց աւելի շատ անյաջող կտորներ, որոնց ընդհանուր պատկերը նրա անձնական, մակերևութական սիրուն ուղիղ յարաբերական է. բայց նա գիտէ ստեղծագործել, հմայիչ գեղեցկութիւն տալ ժողովրդական մոտիւններին և մեր մէջ, թերևս այդ ասպարիզում, քնարերգական ճիւղի մէջ, ներկայութեամբ տակաւին մրցող չունենայ. կրկնութիւնները ինչպէս միշտ, այս անգամ էլ նշանաւոր տեղ են գրաւում, դարձեալ միևնոյն հին մեղեդիներն են լսւում.

Շուշիկ-աղջիկ, չեմ դիմանայ,

Սիրտս կառնի ու կուտայ:

Նուռ-պաչ կուգեմ, նուշ-պաչ կուգեմ,

Աշխարհը ձէնիս ձէն կուտայ...

կամ

Էդ պաչը, որ դու ինձ տւիր,

Էնպէս անուշ-մեղուշ էր,

Էդպէս ստուղ ծառ ու ծաղիկ,

Մով ու ցամաք չէ ծիր:

Նկատուում է յափշտակութիւն կնոջ արտաքինով, մի արեւելի իր ցանկութիւններով ու հոգով. արեւելեան ժանրի այդ սիրերգները ոչ մի կրթիչ նշանակութիւն չեն ունենալ և

ուչ էլ գեղարուեստական տեսակէտից արժէքաւոր կը լինեն. բայց միաժամանակ այդ և նման բանաստեղծութիւնների մէջ, որքան և կնոջ արտաքինի մոլի երկրպագութիւն է նկատուում, այնուամենայնիւ կոպիտ կիրք երբէք չկայ, այլ մի ինչ-որ քնքշութիւն, պարզութիւն, անկեղծութիւն, որ հայկական ժողովրդական սիրերգութեան բնորոշ յատկանիշն ու արժէքն է ըստիս: Նման ոտանաւորների հետ միաժամանակ մեր բանաստեղծը արտադրել է ժողովրդական գեղեցիկ գործեր, վարպետական, շնորհալի մշակութեամբ, իրանց իդիլլիական պարզութեամբ և գրաւչութեամբ.

Արեւն իջաւ սարի գլխուն,
Դար ու դաշտում լուս չկայ.
Հաւք ու թռչունք մտան խոր քուն,
Ա՛խ, ինձ համար քուն չըկայ.
Լուսնակն ընկաւ երթնից ներս,
Կեռքն ելաւ երկնքում.
Ձով հովերն էլ մթնշղղին
Աստղերի հետ են զրցում:
— Սիրուն աստղե՛ր, անուշ հովե՛ր,
Եարս ո՞ւր ա էս գիշեր.
Պարզ երկնքի նշխուն աչն՞,
Եարիս տեսա՞ք էս գիշեր:

—
Լուսը բացաւ, դուրը բացաւ:
Ամպ ու զամպ է,— թօն կուպայ.
Ալ ծին եկաւ, անտէր եկաւ,
Ա՛խ, եարս ո՞ւր ա, տուն չի գայ...

Բանաստեղծութեան հագեցնական նւրբութիւնը ճշգրիտ պատկերացնում է սպասող էակի կանացի սիրտը իր դառն ու սպասողական դրութեամբ, որ վերջը կարծէք հեկեկանքի է փոխւում. ոտանաւորի մեղմ, քնքոյշ ու ցաւոտ քնարերգութիւնը իր պատկերաւոր գեղեցիկ արտայայտութեամբ օրինակելի ներդաշնակութիւն է կազմում և բանաստեղծութիւնը կատարեալ դարձնում հոգեբանական և գեղարուեստական տեսակէտից:

Կոլցովեան կոլորիտով, բայց միանգամայն հայկական հոգով հնչուող ոտանաւորի մէջ ամբողջ մի ժողովրդի գեղեցիկական կեանքի ու մաքուր աշխատանքի հրապոյրն է նկատւում.

Մաճկալ ես, բեղարած ես,
Առը շուռ տուր, շո՛ւտ արի.

Ծովի պէս քրտընած ես,
 Եղներն արծկի, տոն արի.
 Դադրած, բեղարած եմք ջան
 Ամպերն ելան, դէ՛հ արի.
 Բեղարած ջանի՛դ դուրբան,
 Ծտից թեւ առ, թեղ արի...

Հայ գեղջկուհու բարոյական ներքինը, ամուսնական սիրոյ գործունէ իր իդիլլիական գեղեցկութեամբ և աւելի քնքոյշ ու նուրբ է ցոլացել հետեւեալ տողերի մէջ.

Աստղի ցոլքով գիշերն իջաւ,
 Թո՛ղ տոնը, եմք ջան, արօրը,
 Դար ու դարափ խոր քուն մտան,
 Հօտը իջաւ մութ ծորը:
 Հովը բարակ կըշնկշնկայ,
 Էրած սիրտդ զովին տուր,
 Արի գիրկս, քունդ կուգայ,
 Սրտիդ, դարդիդ դադար տոնը:

Վերջին ոտանաւորներն իրանց տրամադրութեամբ և ոգով յիշեցնում են Պատկանեանի «շինականի առաւօտեան և երեկոյեան երգերը». ամբողջ մի աշխարհ է բովանդակուած այդ տողերի մէջ, հայ գիւղն իւր նահապետական պատկերով, հայ գիւղացին՝ չարքաշ աշխատանքով, կեանք, որից ելած իւրաքանչիւր հնչիւն անորոշ ու խոր ցաւի յաւէտ ձայնող մի նոտա ունի. երիտասարդ բանաստեղծի ընդունակ գրիչը գովելի վարպետութեամբ և հոգատարութեամբ իր ստեղծագործական կնիքն է դրել այդօրինակ երգերի վրայ: Հայկական կեանքը և մասնաւորապէս գիւղականը սոցիալական կարգերի վատթար պայմաններից առաջացած շատ խոր վէրքեր ունի, միշտ կսկծող, միշտ անհանգիստ և անդորրութիւն խանգարող.

Ձմռն անցաւ, եկաւ զարուն,
 Հալաւ բանձրիկ սարերու ձուն,
 Ճամբայ բացաւ դարիքներուն:
 Իմ դարիքէն խաբար չըկայ,
 Աչքս ծամբին՝ դադար չըկայ.

Այդ հոգսերից մէկը վիշտն է ձայնում վերոգրուած պարզ, անպաճոյճ տողերի մէջ, ձայն, որ մոայլ հորիզոններ է բանում իւրաքանչիւրի առաջ. նման պայմանների տակ հեծող թունաւորուած, ցաւազար սիրտը կարող է կսկծալ այն տանջանքով, որ բոլոր տառապեալների, հարստահարուող, մաշուող բազմութեան մըմուռ, խոր վէրքերի տանջանքն է.

Ա՛խ, մեր սիրտը լիքը դարդ, ցաւ,
 Օր ու արեւ չըտեսանք.
 Վա՛խ, մեր կեանքը սեւով անցաւ,
 Աշխարհից բան չիմացանք:
 Հարուստ մարդիկ կուտին խմոն
 Աշխարհի ճոխ սեղանից,
 Մենք աշխարհքի խորթ տղերքն ենք,
 Մեզ փայ չըկայ աշխարհից:

Թէպէտ տարտամ, մութ, բայց սոցիալիզմի նոտա է՝
 զգայուն շեշտով հնչուող հիասթափութեան ու յոգնութեան կը-
 ծու դառնութեամբ վերջացող.

Խեղճ աղքատի հողին դուրս դայ,
 Քարից-հողից հաց քամէ.
 Բռով հացը հարստին տայ,
 Հարուստն իշխէ, վայելէ:
 Խեղճ աղքատը դառը դատի,—
 Դատարկ նստի... էյ, աշխարհ,
 Էլ ինչո՞ւ ես քարը թողնում
 Քարի վրայ, քար-աշխարհ:

Դարդի ու ցաւի մէջ «քար աշխարհի» գաղտնիքը յոգնա-
 տանջ մարդուն շուարածութիւն է պատճառում.

Ա՛խ, մեր սիրտը լիքը դարդ, ցաւ,
 Օր ու արեւ չըտեսանք.
 Վա՛խ, մեր կեանքը սեւով անցաւ,
 Աշխարհից բան չիմացանք:

Ամբողջ մի ժողովրդի հոգեբանութիւն է երևում այս
 բանաստեղծութեան մէջ, միաժամանակ և՛ մարդկութեան հա-
 ըըստահարուող մասի դառն կացութիւնը. այս միայն երգ է,
 տանջուողի կսկիծ, վշտի ու սոցիալական խոր վէրքի մրմունջ
 ու տրտունջ:

Սակաւաթիւ զգային մոտիւնները գրաւում են իրանց
 անկեղծ ու քնքոյշ զգացմունքով, թախծի զգայուն շեշտով,
 վերարտադրելով տանջուող երկրի մշտամաշ վիշտը, օր՝ «Մալ-
 նոյ ձորերում», «է՛յ ջան հայրենիք»: Զգացմունքով միանման,
 բայց աւելի թոյլ երակով աչքի է ընկնում Բայրնի երբայա-
 կան մեղեդիների ազդեցութեամբ գրած «Ժսրայէլացիք Բաբե-
 լոնում» ոտանաւորը, որ առանձնապէս նման է անգլիացի բա-
 նաստեղծի «Բաբելոնեան ջրերի մօտ» բանաստեղծութեան.
 համեմատում ենք Գումբերտի, Բոգաւայի և Ստալկիի ոտնա-
 կան պրոզայիկ թարգմանութեան հետ, որ յայտնի է իբրեւ ա-
 մենամօտը բնագրին.

Բայրըն

Իսահակեան

Мы сидели и плакали у воды
авибадонских и вспоминали
день, когда врагъ въ пылу сп-
чи сдѣлалъ своею добычею
наши высоты и вась, не-
чальнымъ дочери Салима.

Пока съ тоской смотрѣли
мы на свободно-текущую у
ногъ нашихъ рѣку, они про-
сили, чтобы мы стѣли имъ
свою пѣсню; но никогда не
увидитъ чужеземецъ этого
торжества! Пусть вѣтки
отсохнутъ рука моя, если
коснется струнъ нашей сла-
вой арфы въ утѣху врагу.

Եւ Բաբելոնի յորձուտ զետերի
ձոխ ափերի մօտ վշտահար նստած՝
Լուռ լալիս էինք, երբ մեր պանծալի
Սիոնն յիշուաւ...

— «Ինչու էք լալիս»... մեր զերիչ-
ները

Անում էին մեզ—«Ինչո՞ւ էք հըն-
չում

Ձքնաղ Սիօնի անուշ երգերը»...

Եւ ի՞նչ—մենք մի՞թէ օտար աստ-
ղերի

Ֆուլանքի տակ կարող ենք երգել
Վե՞ր սաղմոսները Տէր-Սաքառովթի...

—Օհ, Երուսաղէ՛մ... եթէ ուրանամ,
Ես քեզ մոռանամ, թող իմ բաղուկս
Իւ ինձ մոռանայ, լեզուս յաւիտեան
Թող կպչի քիմքիս...

Ազդեցութիւնը նկատելի է միայն առաջին երեք ստորագիծե-
րի վրայ, իսկ վերջին երկուսը, որոնք ազատ են դրանից, բա-
նաստեղծութեան ամենաթոյլ մասերն են:

Արուեստի և մասնաւորապէս Հափի մէջ առանձին աչքի
բնկնող կողմ չկայ, Հափը երբեմն միեւնոյն ոտանաւորի մէջ փոխ-
ւում է. օր.՝ «էս գիշեր, ամպհով գիշեր». յանգերը ճոխութիւն
չունին, բայց նրա պոէզիայի երաժշտականութիւնը հնչում է
այնքան հեշտալուր և ախորժելի, ինչպէս վաղորդեան սիւգի
շրջիւնը սաղարթախիտ պուրակի մէջ.

Աստղի ցոլքով գիշերն իջաւ,
Թող տուր, ենր ջան, արօրը,
Դար ու դարափ խոր քուն մտաւ,
Հօտը իջաւ մուկ ծորը:

Արտայայտիչ նուրբ վիշտ է նկատուում նրա մեկուգիկ ելեւ-
ջի մէջ.

—Ա՛խ, էն հաւքը, ի՞նչպէս քաղցր
Ձէնը քցեց, ախպէր ջան,

Էնոր ձէնը քոնի ծորն է,
Դոնն երգ ասան, Աւօ ջան...

Աւ. Իս. պոէզիան նրա ոճի ճկունութեան, քնքշութեան
և մեղմ թախծալի երաժշտութեան մէջ է. և թերևս այդ է պատ-
ճառը, որ ամբողջ մի ոտանաւոր իրանից ոչինչ չէ ներկայացը-
նում, այն ինչ զանազան տներ գրաւում են իրանց ոճի գե-
ղեցկութեամբ և մինիատիւր պատկերներով.

Երկինքն անամպ, անհւշ լուսին,
Աստղերի մէջ ման կուգայ.
Հարօսները սօ՛սին-սօ՛սին,
Հովի հովտում կրհեայ:

Ճաշակը՝ թարմ ու գեղեցիկ մակդիրների դասաւորու-
թեան մէջ և երևոյթների պարզ ու բնական արտայայտութիւ-
նը գեղարուեստական փայլ են տալիս նրա յաջող կտորներին.

Մութը գրկած գետ ու գետին,
Հով ու ալիք կըծփան.
Երկինք գրկած աստղ ու լուսին,
Մեղմ կըննջէ Արփա-չայն:

Կամ գիշերային հետեւեալ տեսարանը, որ նկարչական գե-
ղեցիկ ամբողջութիւն է կազմում.

—Պարզերկայ գիշեր...
Աստղերն երկնքում լուռ պսպրում են.
Լուսնի շողերը դիպել են սարի
Զինոտ կողերին—կողերը ցոլում,
Պէծին են տալի:

Պէտք է շեշտել, որ Աւ. Իս. բնութեան պատկերներ շատ
քիչ ունի, նա չէ նկարում, այլ նկարելիս էլ երգում է, և եթէ
փոքրիկ պատկերներ ցոլում են նրա բանաստեղծութեան մէջ,
այդ էլ լիբիզմը աւելի զգայուն և արտայայտիչ դարձնելու
համար է, օգտուելով զուգահեռականութեան օրէնքից—բնու-
թեան և ներքին աշխարհի համեմատական նկարագրից, որ մեր
ժողովրդական պոէզիայի ուշագրաւ յատկանիշներից մէկն է,
որ և ազդել է երիտասարդ բանաստեղծի ոճի վրայ:

Եւ այդ լեզուն դարձել է դուրեկան հնչիւնների մի հիւ-
սուածք առանց ներքին ուժի, անձնական մորմոքումներ ու
ցնորքներ արտայայտելու ճկուն մի գործիք. բայց այն ըսպէին,
երբ մեր երգչի քնարն իր բնական, անարուեստ գեղեցկութեամբ
ձայնում, է ձեր առաջն է կանգնում Շիրակի դաշտերի
քնարահարն իր իդիլիական պարզութեամբ:

ԱՆԵՐՄԱՆԴՐ ՌՈՒԲԷՆԻ